

UDK: 81(65.2)

Nargiza QODIROVA,
Yangi asr universiteti o'qituvchisi
E-mail: qodirova@gmail.com

Pedagogika fanlari doktori, professor M.Raximov taqrizi asosida

AS A FACTOR IN IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF HISTORICAL SCIENCE

Annotation

In this article serves to increase the level of efficiency of further consolidation of basic, important knowledge, theoretical knowledge in general and special subjects in the process of training in improving professional training in teachers of Future History in pedagogical higher educational institutions.

Key words: Knowledge, training, transfer to the profession, skills, history, qualifications, scientific, specialist.

КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК

Аннотация

Данная статья служит повышению уровня эффективности дальнейшего закрепления базовых, важных знаний, теоретических знаний по общим и специальным предметам в процессе обучения по совершенствованию профессиональной подготовки будущих учителей истории в педагогических вузах.

Ключевые слова: Знания, обучение, переход в профессию, навыки, история, квалификация, научный, специалист.

BO'LAJAK TARIX FANI O'QITUVCHILARINI KASBIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH OMILI SIFATIDA

Annotasiya

Ushbu maqola pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarix fani o'qituvchilarda kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishda o'quv mashg'ulotlari jarayonida asosiy, muhim bilimlar, umumkasbiy va maxsus fanlardan olingan nazariy bilimlarni yanada mustahkamlashning samaradorlik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Bilim, o'quv mashg'uloti, kasbga yo'llash, ko'nikma, tarix, malaka, ilmiy, mutaxassis.

Kirish. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda o'quv mashg'ulotlarining asosiy vazifalaridan biri insoniyat tomonidan hozirgacha erishilgan ilmiy bilimlar va fan texnikaning yutuqlari bilan bo'lajak tarix fani o'qituvchilarini qurollantirishdir. Ularda shunday bilimlar tizimini yaratish lozimki, bu bilimlar ularning keyingi rivoji uchun asos bo'lib xizmat qilsin. Hozirgi kunda bilimlar hajmi, axborotlar hajmi tobora oshib borayotgan bir davrda o'quv mashg'ulotini bo'lajak tarix fani o'qituvchilarga berilishi kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmini belgilash hamda bu jarayonda qaysi omillarni hisobga olish kerak degan masalalarning yechimini topish ustida ilmiy ishlar olib borilmoqda. O'quv mashg'ulotlari jarayonida asosiy, muhim bilimlar, umumkasbiy va maxsus fanlardan olingan nazariy bilimlarni yanada mustahkamlashning asoslari o'rganiladi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilar va pedagoglar o'rtasida o'ziga xos o'rnatiladigan mazkur munosabatlar o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish va uni takomillashtirishda muhimdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda unumli mehnat jarayonida kasbga yo'llash ishlarini olib borishga tayyorlash maqsadida quyidagilarni tahlil qilib chiqdik. V.P.Bespalko mutaxassis tayyorlash maqsadini uchta darajaga ajratadi [3].

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida maqsadi (ijtimoiy buyurtma – mutaxassisning ishlab chiqilgan modeli). Bunda mutaxassisning quyidagi xususiyatlarini tasvirlagandek:

a) uning muayyan sohadagi faoliyati bo'yicha bilim va malakalari darajasi;

b) uning psixologik xususiyatlari va shaxsiy fazilatlarining rivojlanish darajasi;

v) undagi shakllangan motivning xususiyati, uning atrof-muhitga munosabati va jamiyatning mutaxassisga talablari [3].

Kasbga yo'llash ishlarini amalga oshirishda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarini kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning to'liq mazmuni esa u yashaydigan va ishlaydigan aniq ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar, bu sohadagi uning pedagogik faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgylanadi.

Ta'lim maqsadi (mutaxassis modeli)ni ifodalashda uning tub mohiyati bilan tipik masalalar tizimi yoki ularga adekvat bo'lgan bilim va ko'nikmalar (faoliyat turlari)ni taqdim etilishini bildiradi.

Yu.A.Lavrikovning fikricha, mutaxassis modeli - bu mutaxassis tayyorlash jarayonini ifodalovchi va aniq belgilab qo'yuvchi o'quv-reja, dastur va boshqa normativ hujjatlarni pedagogika oliy ta'lim muassasalarida aks ettirilishidir [6].

Tadqiqotlarga asosanib, mutaxassis tayyorlash modeli bir butun manzarani ifodalash uchun ko'rsatilgan tomonlar yagona maqsadga yuqori malakali mutaxassisni hamda kasbiy tayyorgarligi takomillashtirishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy hamda umumkasbiy fanlarni uzviy aloqada o'rganishlari talabalarning bevosita kasbiy ko'nikma hamda malakalarining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu ma'noda, har bir mutaxassislik fanidan ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni olib borish jarayonida mutaxassislik

tushunchalarining o'rni, uni bayon qilish zaruriyati, ketma-ketligi, boshqa tushunchalar bilan aloqadorligi hamda bu aloqadorlikni reflektiv (refleks, beixtiyor), simmetrik yoki tranzitivlik (dars jarayonida olingan bilimlar majmuini amalda o'z o'rnida qo'llay olishi) kabi boshqa xossalarga bo'ysunishiga qarab, har bir tushunchalarning o'zini qanday salohiyati bilan qatnashayotganini aniqlash imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Qadimgi dunyo tarixi darslarida o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning o'rnini aniqlashdan oldin bilim, ko'nikma va malakaning o'zi nima ekanligiga javob bersak.

Bilim – borliqni bilish jarayonining amaliyotda tasdiqlangan natijasi. Obyektiv reallikning inson ongida adekvat aks ettirilishi (tasavvur, tushincha, muloxaza, nazariyalar). U kundalik, ilmiy, emperik, nazariy bilimlarga ajraladi. Kundalik bilim sog'lom fikrga va kundalik amaliy faoliyat shakllariga asoslanadi, insonning atrof-muhitga moslashuvi, uning hatti-harakatlari va oldindan ko'ra bilishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uning vazifasi ta'lim-tarbiya jarayonini nazorat qilishga ko'maklashish [1].

Ta'lim tarbiyani uyushtirishda nazariy, emperik va ilmiy bilimlar roli va o'rni beqiyos. Ilmiy bilim ta'lim-tarbiyani takomillashtirish muammolari yechimlarini topishda qo'l kelib, tizimli, asosli va narsa-xodisalar mohiyatiga chuqur kirib boradigan bo'ladi. U emperik va nazariy darajada bo'ladi.

Bilim – emperik va nazariy bilimlarni shakllantirishda foydalaniladi. Nazariy bilim – emperik holatlarni tushuntirish, ya'ni narsa va xodisalar mohiyatini bilish imkonini beradigan qonunlarni ochishda nazarda tutadi. Bilim bilishni amalga oshiruvchi asosiy omil bo'lib, dunyoning bilishning negizini tashkil etadi va u tufayli ilm, Fan, texnika-texnologiyalar rivojlanishi ta'minlanadi. Bilim – Obyektiv mavjudod haqidagi yoki muayyan sohaga oid ma'lumot majmui.

Ma'lumki pedagogik tizimning samaradorligi uning maqsad vazifalarini to'liq amalga oshirishga bog'liq. O'quvchilarni faollashtirish orqali o'z mehnati evaziga bilim olish, ijodli fikrlashga «o'zgalar fikrini eshitish va o'z fikrlarini mantiqiy jihatdan bayon etishga yo'naltiriladi.

Modulli ta'lim texnologiyalari asosida moduli dastur turadi. Modul dasturlari o'zida mavzuning ilmiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadidan kelib chiqadigan didaktik maqsadni, o'quvchilar dars davomida bajaradigan topshiriqlarni, mazkur topshiriqlarni bajarish bo'yicha berilgan ko'rsatmalarni mujassamlashtiradi. Modulli dasturlar o'qituvchi tomonidan tuzilib, unda modulning didaktik maqsadlari, mavzuni o'rganish bosqichlari, o'quvchilar tomonidan bajariladigan o'quv faoliyati elementlari, o'quvchilar bilimlarini nazorat qilish yo'llari ketma-ket yoziladi [5].

An'anaviy ta'limda ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarning har bir o'quv fani boshqa o'quv fanlariga bog'liq holda olib borilishi bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida bilimlarning integrativ tarzda yuzaga kelishiga o'zining ta'sirini ko'rsatib keladi. Bu esa bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida ijodiy fikrlash jarayoni imkoniyatining sustlashishiga sababchi bo'lishi tajribada kuzatilgan.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida beriladigan barcha mutaxassisliklar fanlari o'zida asosan faqat ma'lumot beruvchi, o'rgatuvchilik funksiyasi bilan chegaralanib qolmasdan fikrni rivojlantiruvchi, integrallashtiruvchi,

O'quvchilarning o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning tashkiliy-pedagogik asoslari quyidagi jadvalda keltirilgan:

tarbiyalovchi funksiyalariga ham egadir. Bundan ko'rinish turibdiki, har bir fan o'qituvchisiga talabalarni nafaqat shu fan tuzilmasida mavjud bo'lgan ilmiy ma'lumotlar bilan qurollantirish, balki ular egallagan ilmiy tushunchalarni rivojlantirish va boshqa tushunchalar bilan integrallashtirishni ta'minlash hamda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarini milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash vazifalari ham qo'yilgan. Shuning uchun ham har bir professor-o'qituvchi navbatdagi o'quv mashg'ulotiga tayyorgarlik ko'rishida o'quv materialini yuqorida sanab o'tilgan talablar va tamoyillarga rioya qilgan holda tanlashi va uni bo'lajak tarix fani o'qituvchilar e'tiboriga havola qilishida tegishli tushunchalardan unumli foydalanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirilishi uning jamiyatdagi o'rni, pedagogika oliy ta'lim muassasalaridagi majburiyati va vazifalariga hamda individual qobiliyatlariga bog'liq bo'ladi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining ijodiy individualligi uning individual xususiyatlari (fikrlashning ilmiy tarkib topganligi, ishga ijodiy yondashishi, o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga intilishi va boshqalar)ning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Bo'lajak tarix fani o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish va takomillashtirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari qarama-qarshiligini his qilish, ularning yechimini topish uchun esa o'ziga xoslik va maqsadga muvofiqlik kabi kasbiy xislatlarning tarkib topishida namoyon bo'ladi.

Kelajakda o'qituvchilik kasbi bilan shug'ullanuvchi bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida psixologik-pedagogik komponentlardan biri, bu "esda saqlash" shaxsiy sifatining ma'lum darajada yuqori bo'lishi taqozo etiladi. Bundan tashqari, amalga oshirilayotgan ishlar tuzilishiga ko'ra bir nechta bilimlarning integratsiyasi, o'zaro aloqadorligi va undan foydalanish metodikasini o'z ichiga oladi. Professor T.R.Tolaganov o'z tadqiqotlarida, - "Talaba har doim o'quv materialini nazariy va amaliy o'zaro bog'liq bo'lgan dialogda qatnashadi, chunki o'quv materialiga muvofiq xulosa chiqarishi uchun u o'zining bilimlar blokiga tez-tez murojaat qilib turadi", - deb ta'kidlagan [7].

Har bir talaba imkoniyatiga, asosan bilimga bo'lgan intilishiga ko'ra o'zining bilimlar blokiga ega bo'ladi. Bu bilimlar tuzilmasiga ko'ra, texnik va texnologik mazmundagi, psixologik-pedagogik, ijtimoiy-gumanitar, falsafiy, fizik-matematik hamda boshqa ko'rinishdagi bilimlar to'plami bo'lib, talaba qaysi yo'nalishga mos bilimlar kerakligiga tayangan holda, shu mazmundagi bilimlarni bankdan ajratadi. Bu bilimlarni chuqurlashtirib talab qilingan maqsadda foydalanishga harakat qiladi.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda muhim vazifalar quyidagilardan iborat: yangi tashkiliy tuzilmasini shakllantirib, faoliyat ko'rsatishni yo'lga qo'yish; o'quv mashg'ulotlarini o'tkazuvchi pedagogika oliy ta'lim muassasalar ishini muvofiqlashtirish va ular orasida raqobat muhitini yaratish; o'quv mashg'ulotlariga qo'yilgan davlat talablarini ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy etishning chora-tadbirlarini ko'rish; talabalarning xohishi, taklifi va ehtiyojlari asosida o'quv mashg'ulotlar mazmunini muntazam o'zgartirib borish, invariant modulli dasturlardan foydalanish; zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotga targ'ib etish; o'quv mashg'ulotlarida internet tarmoqlaridan foydalanishni yo'lga qo'yish.

Ўқув машғулотларини ташкил этишнинг ташкилий-педагогик асослари	
Асосий тушунчалар	Асосий тушунчаларнинг мазмун ва мазмуни
Мақсадлар	Касбий кўникма ва малакаларни шакллантириш. Ўқув машғулотларида интеграцияни таъминлаш ва юқори сифат ҳамда самарадорликка эришиш.
Вазифалар	Касбий билим, кўникма ва малакалар, иш-ҳаракат усулларини, умумий билим савиясини ва тажрибасини ошириш.
Тамойиллар	Умумийдидактик ва касбий таълимнинг хусусий тамойиллари: илмийлик, ғоявий йўналганлик, назарияни амалиёт билан алоқадорлиги, талабаларнинг ёши ҳамда индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш, тизимчилик, мунозамлик, талабаларнинг оқиллик ва фаоллиги, илмийлик, касбий йўналганлик, узвийлик, узлуksизлик ажратилган вақтга мослик, ўқув материалларини барқарорлиги ва динамик ўзгарувчанлик, ўзаро алоқадорлик, кўрсатмалilik, ўшунчалilik, мантeқий тўғрeлик, яxлитeлик, материалнинг ўқув муассасеи тури ва мақсадига ўйғунлиги кабилар.
Шакллар	Ишлаб чиқаришдан ажралган ва ажралмаган, кeска муддатли, гуруҳ, яkка тартибда мақсади (муаммоли), шахсий режа асосида, стажировка, экстернат, масофада туриб ўқитиш, мустакil кабилар.
Методлар	Кўрсатмалilik, амалий индуктив, дедуктив мақсуллик, мақсуллик. Ўйин, мунозара, дойиқалаштириш, ишлаб чиқариш мазмунидати масалалар ечиш, ишонтирини, талаб кўйини, маик тренинг, раёбалаштириш.
Воситалар	Реал обьeктлар, техник куритмалар ва ёзма манбалар.
Ташкил этиш жойлари	Ўқув машғулотли ва тренинг марказлари, педагогика амалиёт, услубий бирлашмалар, анжуманларда катнашини, мустакil методик ва жамоавий мустакil ишлар, тажриба алмашини, стажировкада бўлиш кабилар.

O'quv mashg'ulotlarini tashkil etishda maxsus fanlar o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularga aniq bir soha bo'yicha texnologik jarayonlar bo'yicha bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirishga kerak bo'lgan ko'nikma va malakalar asosini tashkil etuvchi bilimlar kiradi. Tadqiqotlarda bo'lajak tarix fani o'qituvchilarida kasbiy-ijtimoiy-gumanitar tushunchalarni takomillashtirish uchun ularning mazmunini ishlab chiqish va o'quv maqsadini belgilashda kasbiy-ijtimoiy-gumanitar tamoyillarga, ya'ni, ma'lum bir tarix fani sohasi bo'yicha jihozlar va vositalarning ishlash tartiblari, o'quv mashg'ulotlarini o'tishda texnologiyalarining bajarilish ketma-ketligi, kasbiy faoliyatni tashkil etishning ilmiy asoslari, soha bo'yicha mehnat faoliyatining tarixiy tamoyillariga amal qilish lozim degan fikrlar bildiriladi[2].

O'quv mashg'ulotlari uzluksiz ta'lim tizimida keng tarqalgan o'qitish vositasi bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham, maxsus fanlardan zamonaviy ta'lim talablariga mos o'quv mashg'ulotini tashkil etish uchun hozirgi davrda ularning qay darajada o'quv maqsadi va vazifalariga erishishni ta'minlashini hamda qaysi metod hamda texnologiya asosida tashkil etilishini o'rganish lozim.

Tadqiqotlarimizda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tarix fani o'qituvchilarning ma'lum bir muammoli topshiriqni mustaqil ravishda bajarishlari uchun ularning darsliklar, turli texnologiyalar, adabiyotlar, uslubiy ko'rsatmalar, chizmalar, sxemalar, mahsulotlar, maketlar, jihozlar ro'yxatini o'zida qamrab olgan o'quv mashg'ulotini tashkil etilishini faollashtiradi hamda ijodiy yondoshuvli ta'limni shakllantiradi[4].

O'quv mashg'ulotlarini tashkil etish bo'lajak tarix fani o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga, nazariy bilim olish va amaliy ko'nikmaga ega bo'lishlarini faollashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Bo'lajak tarix fani o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishda metodik va texnik vositalardan yetarlicha hamda samarali foydalana olmayaptilar. Shuning uchun, ularning malakasini oshirishda quyidagi faollashtirish shakl va metodlaridan foydalanish zarur: faollashtirish shakllari - dialogik ma'ruza, seminar, ishtanlik o'yinlari, ko'chma mashg'ulotlar, stajirovka, suhbat, maslahat, ilmiy-amaliy konferensiyalar, uchrashuvlar, yozma ishlar; faollashtirish metodlari - suhbat, mashq, rolli o'yin, adabiyotlar bilan mustaqil ishlash, ijodiy munozaralar, muammoli, dasturli ta'lim elementlaridan foydalanish, tajriba almashish kabilar.

Yuqoridagi fikrlardan shunday xulosa chiqarish mumkinki, bo'lajak tarix fani o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish va rivojlanish maqsadlarini tasavvur qilish, ya'ni kasbiy tayyorgarlik maqsadini belgilash hamda kasbiy tayyorgarlikda muvaffaqiyatga erishishga intilish, kasbiy tayyorgarlik tasavvurining rivojlanishi, kasbiy tayyorgarlik sharoitida o'z emosional holatlarini boshqarish, shuningdek, kasbiy tayyorgarlikni amalga oshirishdagi qat'iyatlilik, maqsadga intiluvchanlik, yechimini topilishi qiyin bo'lgan vaziyatlarni yengib o'ta olish, izlanuvchanlik holatida o'z-o'zini boshqara olish, o'z ijodiy yechimlarini tahlil qila olish qobiliyatlarini rivojlantira olish, ijodkor individual shaxs sifati tasavvurlarning, mustaqil fikrlashning rivojlanishi kabilardan iborat ekan.

ADABIYOTLAR

1. Adekvat – lotincha (adequatus) tenglashgan, mos, aynan bir, o'xshash.
2. Батышев S.Ya. Professionalnaya pedagogika. "Professionalnaya obrazovaniye". M.: 1997. – 671 s., Professionalnaya pedagogika (pod redak. akad. S.Ya. Батышева) –M.: Professionalnoye obrazovaniye, 1999. – 903 s.
3. Bepalko V.P. Основы теории педагогических систем. Воронеж: изд. Воронеж ГУ, 1977. S – 304.
4. Jukov G.N. Master proizvodstvennogo obucheniya v sovremennoy sisteme NPO // J. Professionalnoye obrazovaniye. -M., 2001. -№9. - S.23-24.
5. Qo'shmanova L. O'zbekiston tarixi fanidan ta'lim mazmunini mantiqiy o'zlashtirishda blok modul darsining roli. // Ta'lim texnologiyalari, 2008. № 6, 20-21-betlar.
6. Lavrikov Yu.A. O modeli professionalnoy podgotovki ekonomista. Uluchsheniye podgotovki ekonomistov i ekonomicheskoy podgotovki injenerov. L., 1973 g.
7. Tolaganov T.R. Professionalnaya napravlennost matematicheskoy podgotovki budumix uchiteley. Dis. ... dok. ped. nauk. – T.: 1990 g. 398 s., -47 b.
8. Uralov T. Pedagogik texnologiyalar tushinchasi va uning turlicha talqinlari // Ta'lim texnologiyalari, 2007, № 3, 12-13-betlar.
9. Hasanboyev J., To'raqulova X., Haydarov M., Hasanboyeva O. Pedagogika fanidan izohli lug'at. -T.: Fan va texnologiya, 2008 y.